

ASFERG SKOLE

OMSORGSPLAN

- et fælles grundlag at handle ud fra i sorg og krise.

**DET TAB, DER TIES IHJEL, VIL ALDRIG DØ, MEN
LEVE SIT HEMMELIGE DESTRUKTIVE LIV UDEN
OPHØR IGENNEM HELE TABSBARNETS
TILVÆRELSE.**

(Citat fra: "Børn og Sorg", af Doris Ottesen.)

Med udgangspunkt i materiale fra Kræftens Bekæmpelse og anden litteratur har et udvalg bestående af skolebestyrelsesmedlemmer og lærere arbejdet med emnet i skoleåret 1998/99.

Der er mange situationer, hvor vi ansatte i skolen skal reagere med andet end det rent faglige. Vi har en særlig forpligtelse i disse situationer til at varetage **barnets tarv**.

Det er denne medmenneskelige tankegang, der er baggrund for, at vi har ønsket at etablere et egentligt sorg- og kriseberedskab.

Formålet har været at udarbejde en handleplan for Asferg Skole, så vi har en mulighed for at håndtere svære situationer i skolen: Dødsfald, ulykker og alvorlig sygdom.

Nu foreligger materialet i den form, udvalget har fundet anvendelig.

I skoleåret 1999/2000 vil emnet blive behandlet på en fælles kursusaften for skolebestyrelse og lærere.

Handleplan og litteratur, samt en kasse med forskellige ting til anvendelse ved markering af triste hændelser vil derefter være ledetråden, hvis eller når en krisesituation opstår.

Ikke to krisesituationer er ens. Derfor har det også været vanskeligt at udarbejde faste retningslinjer, der kan følges i alle situationer. Imidlertid er det sådan, at kriseprægede situationer som regel får os til at reagere mere følelsesmæssigt og mindre rationelt, end vi normalt gør. Vi må derfor forberede os på det værste tænkelige på forhånd.

En plan, der i store træk beskriver ansvarsfordeling, arbejdsopgaver og tidsforløb er en metode til at undgå at man står rådvild og forvirret og spørger sig selv: "Hvad gør vi nu?"

Vi skylder børn, forældre og os selv at være bedst muligt forberedt, - også på en svær situation.

Udvalget:

Helle Hansen, Henning Kjellerup, Kirsten Lorentzen, Birgitte Boje og Karen Straarup.

Vedtaget i skolebestyrelsen den 8. november 1999.

Materialet består af:

- Asferg Skoles Handleplan
- Praktiske oplysninger, f.eks. telefonliste
- Litteratur og forslag til undervisningsforløb i mange forskellige situationer
- En samling forslag til musik, digte, salmer, mindeord m.m.
- Ting til brug ved ritualer og mindehøjtidelighed

Handleplan:

Iværksættelse:

- 1: Større ulykker i skolen, på skolevejen, ved udflugter, lejrskoler eller lignende.
Hændelser med dødelig udgang, der sker på skolen.
 - 2: Dødsfald.

Elevs død
Lærers eller skoleleders død.

Forældres død.
Dødsfald blandt en elevs søskende.
 - 3: Dødsfald i elevens øvrige familie.
 - 4: Alvorlig og langvarig sygdom blandt elever, forældre og lærere.
-

Iværksættelse - Hvad gør vi?

- A Information
 - B Markering/handling
 - C Opfølgning
-

A: Information:

Omsorgsgruppen består af:

Skoleleder (formand)	Stedfortræder: Viceskoleinspektør
Mødeleder Pæd. Råd	Stedfortræder: Tillidsrepræsentant
Skolebestyrelsesformanden	Stedfortræder: Næstform. skolebest.

Omsorgsgruppen er ansvarlig for:

- at der forefindes en tidssvarende kriseplan på skolen.
- at hele lærergruppen ved, hvor kriseberedskabet findes på skolen.
- at følge op på hændelser.
- at orientere forældre kredsen om de punkter, som kriseplanen lægger op til, at forældrene bør vide.
- at støtte involverede lærere.

Omsorgsgruppen har pligt til at samles omgående, hvis formanden finder det nødvendigt.

Enhver udtalelse til dagspressen i tilfælde af ulykke i forbindelse med skolen kan kun komme fra formanden for omsorgsgruppen eller en person udpeget af formanden.

B: Handling.

1: Større ulykker i skolen, påskolevejen, ved udflugter, lejrskoler eller lignende.

Hændelser med dødelig udgang, der sker på skolen.

Når grupper af elever og lærere forlader skolen, bør der være udpeget en leder og en stedfortræder for gruppen.

Lederens opgave ved ulykker:

- Danne sig et hurtigt overblik over situationen.

- Sørge for førstehjælp, hvis det er nødvendigt.

- Sikre sig, at der er tilkaldt redningshjælp, hvis det er nødvendigt.

- Sørge for, at skolens leder bliver informeret.

Ved dødsulykker:

Omsorgsgruppen samles hurtigst muligt.

Det er vigtigt, at man har så mange informationer om hændelsesforløbet, som det er muligt, inden man begynder at informere andre.

Forældre til børn, der er med påturen, orienteres om netop deres barns situation.

Lærergruppen samles for at få orientering.

Det aftales, hvordan resten af skolen informeres, og hvem der gør det.

Der tages stilling til, om der skal tilkaldes psykologhjælp.

Skolen sørger for, at efterladte forældre får besøg.

Der udarbejdes en kort og præcis orientering til alle forældre.

Der udarbejdes pressemeddelelse.

I det omfang det er muligt, fortsætter skoledagen, (skolelederens afgørelse).

Ved ulykker uden dødelig udgang:

Skolelederen sørger for, at hele lærergruppen er informeret om, hvordan ulykken skete, hvem der kom til skade, og hvor alvorlig ulykken var. (Undgårygtedannelse).

Det aftales, hvordan resten af skolen orienteres.

Der tages stilling til, om der er behov for at tilbyde krisehjælp til de implicerede.

2: Dødsfald.
En elevs død
Skoleleders eller lærers død.

Forældres død.
Dødsfald blandt en elevs søskende.

Formanden for omsorgsgruppen indkalder lærerne til information. Det er vigtigt at mødes hurtigt, så man har mest mulig tid til rådighed. Det er ligeledes vigtigt at have så mange informationer som muligt.

Mødet har to formål:

- 1) Give lærerne information om, hvad der er sket, samt give dem tid til at bearbejde informationerne og forberede sig til mødet med eleverne.
 - Hvad er der sket, hvor, hvornår, hvordan?
 - Hvem var impliceret?
 - Hvorfra har man informationen?

- 2) Afklare hvordan resten af skoledagen skal forløbe.

Omsorgsgruppen har aftalt, om hele skolen skal samles.

Det aftales, hvad der skal gøres i klasserne.

Fælles samling - et forslag til indholdet.

Flaget på halv stang.

I rummet: Lys, blomster, musik.

Skolelederen fortæller, hvad der er sket og leder fællessamlingen.

Fælles sang og salme.

Senere på dagen gives meddelelse om begravelsen, hvis det er muligt. Der orienteres om, hvordan de pårørende ønsker deltagelse.

Omsorgsgruppen må være forberedt på at der kan være lærere, der ikke kan gennemføre skoledagen efter en sådan information, eller som ønsker støtte til at gennemføre samtalerne med klasserne. Et sådant ønske bør så vidt muligt imødekommes.

Omsorgsgruppen har søgt for forslag til små digte, sange og andre ideer til at markere dødsfaldet.

Se forslagskasse.

Ved en elevs død går skolelederen (eller stedfortræder) med klasselæreren ind i klassen, hvori eleven gik.

De skal på forhånd have aftalt, hvad der skal siges, og hvem der gør det.

Sange, digte, ritualer skal være valgt med omhu, da både elever og lærere senere vil forbinde dem med, hvad der skete.

I klassen (Ideer): Skrive digte - skrive breve til afdøde eller forældrene - lave tegninger.
 Læse op for eleverne - snakke om hvordan sorg påvirker os.
 Ritualer: Tom klassestol - lys på elevens plads - billede - småting.
 I dagene op til begravelsen: Et tændt lys på elevens plads. Dagen efter begravelsen fjernes det tomme bord.

Se forslagskasse.

Elevens begravelse:

Klasselæreren og en anden lærer er kontaktpersoner. Sammen med omsorgsgruppen tager de sig af orientering af elever og forældre, samt iværksætter deltagelse m.m.

- Personlig kontakt til det afdøde barns hjem. Her afklares familiens ønsker med hensyn til kammeraternes deltagelse.
- Information til forældrene i klassen: Indkaldes til et hurtigt møde (forældre og børn). Kort snak om begravelsen. Børnene forberedes.
- Hvis familien er indforstået, laver børnene i fællesskab en dødsannonce eller mindeord til avisen.
- Klasselæreren sørger for blomster betalt f.eks. af klassekassen. Det kan være en ide, at hver elev medbringer en rose, som lægges ved kisten ved begravelsen.
- Børnene deltager i begravelsen, forældre er med som støttepersoner

Hvis der er søkende i andre klasser, er det vigtigt at tale med den pågældende elev, før klassen informeres. Man kan f.eks. fortælle, hvad man vil sige til klassen. Det er vigtigt, at eleven er til stede og oplever samtalen i klassen (og inddrages hvis han/hun ønsker det).

En lærers eller skoleleders død.

Omsorgsgruppen trækker straks sammen og tilrettelægger:

- Information til de voksne på skolen.
- Information til eleverne (mundtlig og skriftlig).
- Fællessamling og mindehøjtidelighed som ved elevs død.
- Deltagelse i begravelsen. Ønsker familien, at børnene planlægger noget? Evt. kan børnene lave dødsannonce eller mindeord til avisen. Klasser eller hele skolen kan samle ind til blomster.
- Begravelsen: Flaget på halv stang. Skolen lukker, så alle kan deltage i begravelsen.

En elevs mor eller far er død.

Hvis eleven kommer i skole straks:

- Klasselæreren taler med eleven. Samtalen skal danne grundlag for, om emnet straks skal behandles i klassen. Klasselæreren tager kontakt til hjemmet.
- Klassen skal informeres såkorrekt og fyldestgørende som muligt.
- En drøftelse i klassen vil give kammeraterne en mulighed for at forstå at den efterladte elev er den samme person som før dødsfaldet. Drøftelsen i klassen må foregå på elevens præmisser.
- Klasselærer, samt nære klassekammerater med forældre kan evt. deltage i begravelsen.
- Klasselæreren (evt. teamet) afgør, om emnet sorg skal tages op i klassen straks og på hvilken måde.

En aleneforælders død - eller begge forældres død.

Centrale spørgsmål: Hvor er eleven? Kommer eleven i skole? Kan eleven fortsætte i skolen?

Skolelederen tager kontakt med den, der har informeret skolen.

- Hvis eleven skal flytte, skal klassen informeres så grundigt som muligt om omstændighederne.
- Før eleven flytter, bør der etableres en brevveksling, som af hensyn til eleven bør opretholdes sålang tid, det er muligt og mindst 5-6 måneder.

Hvis eleven skal fortsætte i skolen og kommer i skole straks:

- Klasselæreren taler med eleven. Hvis klasselæreren ikke er i stand til det, må den anden lærer gennemføre samtalen. Samtalen skal danne grundlag for, om emnet straks skal behandles i klassen.
- Klassen skal informeres såkorrekt og fyldestgørende som muligt.
- En drøftelse i klassen vil give kammeraterne en mulighed for at forstå at den efterladte elev er den samme person som før dødsfaldet. Drøftelsen i klassen må foregå på elevens præmisser.
- I det enkelte tilfælde må det vurderes, hvor mange ritualer og hvor megen mindehøjtid, der skal være. Man må overveje, at i nogle tilfælde er skolen det eneste sted, hvor tilværelsen er nogenlunde normal i den tid, der er så svær for barnet.

Opfølgning: Se specielt afsnit.

Dødsfald blandt en elevs søskende.

Den elev, der har mistet en søster eller bror, har brug for megen omsorg og opmærksomhed i skolen.

Klasselæreren og omsorgsgruppen aftaler, hvordan situationen skal gribes an:

- Klasselæreren taler med barnet.
- Efter aftale med barnet og familien iværksætter omsorgsgruppen nogle af de handlinger, der er nævnt ved forældres død.
- I klassen tales om, hvordan død og sorg påvirker alle mennesker.

3: Dødsfald i elevens øvrige familie.

Klasselæreren vurderer, hvor tæt eleven var knyttet til den afdøde ved at tage en uformel samtale med eleven. Klasselæreren drøfter vurderingen med teamet.

Nogle af forslagene fra søskendes død vil kunne bruges.

Vær opmærksom på at et barn kan sørge dybt over tabet af en af bedsteforældrene.

4: Alvorlig og langvarig sygdom blandt elever, (forældre og lærere).

Kontakten med den familie, der er ramt af alvorlig sygdom eller ulykke.

Hvis en elev bliver alvorligt syg eller kommer ud for en ulykke, trækker skolens omsorgsgruppe straks sammen.

De aftaler, hvem der kontakter hjemmet for at få en reel information. Denne information og en eventuel prognose må formidles til klassens øvrige elever. Evt. inddrages læge, sygeplejerske eller andre med ekspertviden.

Nedenstående er især rettet mod en elev, der bliver ramt af sygdom eller ulykke.

Information.

Klassens forældre skal også informeres, så de kan tale med deres børn om det, der er sket. Situationen må afgøres, om det skal være et møde eller et brev.

Hvis der er tale om en ulykke, må det overvejes, at klassen besøger stedet, snakker om hvordan ulykken skete, evt. medvirken af barnets familie.

Skolelederen sørger for, at de øvrige lærere får nogle fakta, så mytedannelse undgås, og lærerne kan svare på spørgsmål fra andre klasser.

Baggrunden for at skolen skal reagere.

Når et barn er ude for noget alvorligt, påvirker det de voksne, der har daglig omgang med barnet at tage hånd om situationen. Der er ikke andre, der gør det.

Skolen er en af disse parter, og hvordan forholder man sig så?

Den holdning, vi har over for mennesker i en akut krise, er ofte afgørende for, hvordan krisen bearbejdes, og om den kriseramte bagefter vil kunne se tilbage på denne periode med en følelse af, at tiden også fik et positivt indhold, og at vedkommende fik hjælp og støtte, da der var mest brug for den.

De pårørendes møde med en alvorlig sygdom hos deres barn kan være dramatisk. De mange nye situationer, - beslutninger der skal tages og angsten for at miste barnet, får måske de

nærmeste til at reagere uventet. Da er det vigtigt, at venner, kolleger og kammerater ikke trækker sig tilbage og lader de kriseramte "i fred".

De pårørende er udsat for en meget stor stressfaktor, det fører til en eller anden sorgreaktion, og de har mindst af alt brug for, at omgivelserne trækker sig.

Kontakt de pårørende og tal med dem - måske kan man kun finde påalmindelige ting - men spørg også til det syge barn. Bemærkninger som: "Jeg ved jo, at Lise er alvorligt syg, er det stadig lige slemt?" eller "Jeg har fået at vide, at Lise er alvorligt syg, gå det lidt fremad?" Sådanne spørgsmål åbner for en mulig samtale. Hvis den pårørende gerne vil fortælle meget, kan muligheden benyttes. Modsat kan svaret også gøres kort, hvis den pårørende ikke har lyst lige nu. Og ikke mindst: Spørgsmål af den karakter låser ikke en situation, som hvis man spørger: "Bliver hun helt rask?"

Hvis det syge barns forældre har brug for særlig hjælp, skal der selvfølgelig eksperter til, men som medmenneske kan man lytte og evt. foreslå at de skriver dagbog. At skrive dagbog er at få sine tanker fastet på papir helt for sig selv. Det kan være en hjælp til at få styr på det kaos af tanker, man har. At notere dag for dag, hvordan barnet har det, hvilke undersøgelser, behandlinger der har været- og hvad barnet har været interesseret i, har sagt, eller bare hvordan dagen har været.

Klassens kontakt med det syge barn.

Klasselæreren (evt. andre lærere) og klassekammeraterne er en væsentlig del af barnets liv. Hvis ikke familien kontakter skolen, må skolen selv opsøge familien.

Første kontakt kan være breve, billeder eller småting, der sendes fra klassen.

Organiser brevskrivningen. Ved et langt sygeleje er det vigtigt, at brevene ikke kun kommer den første tid.

Kan klassen overkomme at skrive en lille hilsen hver dag, er det bedst. Den lille syge kammerat vil se frem til de små hilsener. Der behøver til gengæld ikke være ret meget ad gangen.

Besøg: Så snart det er muligt, skal kammeraterne på besøg. En turnusordning, hvor forældrerådet medvirker, er meget fin, og det er nødvendigt at være flere om opgaven.

En kammerat på besøg opvejer megen voksenkontakt. Kan man organisere besøg hver eller hver anden dag, er det bedst. Så bevarer det syge barn den daglige fornemmelse af hverdagen i skolen. Ellers kan det aftales med familien, hvilke dage de f.eks. ikke selv kan være der så meget.

Svigt ikke: Når en turnus er aftalt, skal den overholdes. Den lille patient vil glæde sig meget og må ikke blive skuffet.

Besøget: Hav spil, legetøj, billeder og andet med, som barnet kender eller kan genkende. Det kan være, at der opstår rutiner, så de altid kigger frimærker, når Jonas er på besøg og altid leger med Lego, når Rasmus er der. Det kan man lade udvikle sig. I begyndelsen er det vigtigt at have en lille ting, børnene kan snakke om eller lege med, for de kan jo ikke være sammen helt på samme måde som ellers. Ved en lang sygeperiode får man brug for alle de ideer, der kan

tænkes. Småhobbyting, der kan fremstilles i sengen, pynt til at hænge ved sengen, højtlesning, lege, småkonkurrencer, lydbånd, billeder, video, tegninger fra klassen m.m.

Man skal heller ikke være bange for at bruge lidt utraditionelle ideer. Børn kan f.eks. sagtens lege teater og være klædt ud, selv om den ene sidder i en seng.

Besøgene skal selvfølgelig afpasses efter det syge barns tilstand med hensyntagen til træthed og formåen.

De voksne kan under besøget trække sig lidt tilbage i rummet. Det syge barn vil nyde at have et andet barn for sig selv, og såer der også noget at fortælle mor og far senere.

Kan man snakke med barnet om, hvad der er sket?

Absolut ja. Man må ikke forsøge at bagatellisere eller "glemme" det skete. Man må prøve at holde sig til sandheden og samtidig altid give udtryk for håb.

Både barnet selv og dets pårørende har brug for voksne, der kan rumme deres følelser, og som kan stille op til en samtale, selv om den bliver pinefuld.

De vanskelige samtaler med et barn, der er bange for at dø eller som tror sygdommen er en straf, må heller ikke af vises.

- Gentagelser af enkle budskaber, ikke lange forklaringer.
- Fortæl igen og igen, at barnet ikke er skyld i det, der er sket.
- Lad barnet vise sine følelser, f.eks. vrede.
- Find historier med et lignende tema.

Søskende. Hvis der er søskende til det ramte barn, måder også indsats til i de børns klasser og opmærksomhed over for reaktioner pga. jalousi (den syge får al opmærksomhed, besøg, gaver og medlidenhed). Der sker ændringer i familiemønstret, som kan være vanskelige at forstå. Man skal være opmærksom på at midt i krisen kan den eller de tiloversblevne søskende blive lidt glemt af forældrene. Især ældre søskende kan få en følelse af at skulle dele ansvaret med forældrene, være voksen og tapper. Klassen kan da blive det sted, hvor den ældre søster eller bror kommer af med nogle af følelserne og finder god forståelse og et fristed.

Elevens tilbagevenden til skolen efter en lang sygdomsperiode.

Første tilbagevenden er måske kun besøg i klassen. Disse besøg planlægges. Afgørelser om, hvad der skal ske i timerne, skal ikke overlades til barnet. Derimod skal man være lydhør over for betæneligheder eller andet fra barnets side.

Lad eleven selv fortælle om, hvordan det nu går, og måske hvordan det har været.

Forældrene inviteres med i skole den første dag, hvis de ønsker det.

Tal om de følelser og tanker, kammeraterne har, hvis den syge ikke helt ligner sig selv, tal åbent om eventuelle handicaps. Vær opmærksom på den tilbagevendte elevs adfærd i den første tid. Selv om der er vide grænser for, hvad der er normalt, skal man være på vagt over for en meget speciel adfærd, indlæringsvanskeligheder, indesluttethed, humørsvingninger eller helt ændret temperament. Det kan være nødvendigt at give barnet psykologhjælp til at komme videre i tilværelsen.

Sygdommens bivirkninger, træthed og fysisk svaghed kan gøre den første skoletid vanskelig. Andre vanskeligheder kan være kammeraternes mistro, utålmodighed eller irritation, men sånænd også lærernes skepsis eller frygt for, hvad der kan ske.

Hvornår tilværelsen igen er normal efter sådan et langt forløb, kan være svært at afgøre, men det er helt sikkert, at såvel de berørte kammerater og lærere som det syge barn har fået nogle oplevelser, som de aldrig vil glemme. Fra skolens side vil vi gerne opnå at hovedparten af de oplevelser bliver til positiv livserfaring.

Alvorlig sygdom eller ulykke blandt forældrene eller nærmeste familie:

Åbenhed om sygdommen og det, der sker, er den bedste støtte for barnet i skolen, uanset hvor trist og traumatisk det er. Materialet fra Kræftens Bekæmpelse kan være en god hjælp til at bearbejde emnet i klassen. Se også litteraturliste: Der er mange titler, der omhandler forældres alvorlige sygdom, - beregnet for forskellige aldersgrupper.

C: Opfølgning

-tiden efter ulykken/dødsfaldet.

Sorgens 4 stadier:

- 1: Chokfasen (varer fra et øjeblik til nogle døgn).
- 2: Reaktionsfasen (kan vare flere uger).
- 3: Bearbejdningsfasen (kan vare i mere end et år).
- 4: Nyorienteringsfasen (vil bestå hele tiden, - personen vil leve med et ar i sjælen, og det forsvinder aldrig).

Der kan være tale om måneder eller år.

- Find litteratur, der har temaet: At miste en kæ ven eller søster/bror. (En bog som Astrid Lindgrens "Brødrene Løvehjerte" kan nævnes, men der er mange).
- Kammerater og forældres deltagelse i en søskende-begravelse må vurderes i det enkelte tilfælde.

Vær opmærksom på reaktioner pga jalousi (den afdøde får al opmærksomhed). Der sker ændringer i familiemønstret, som kan være vanskelige at forstå. Vrede over for den døde søster eller bror er en naturlig, men "forbudt" følelse, som de fleste vil skamme sig over. Snak med klassen om, at sådan kan man reagere.

Man skal være opmærksom på at midt i krisen kan den eller de tiloversblevne søskende blive lidt glemt af forældrene. Især ældre søskende kan få en følelse af at skulle dele ansvaret med forældrene, være voksen og tapper. Klassen kan da blive det fristed, hvor det er tilladt at få opmærksomheden, sørge og rase, blive trøstet og måske opleve et sted, hvor livet er næsten normalt.

Den samme situation kan et barn komme i, hvis en af forældrene er alvorligt syg.

Ideer og forslag til opfølgning straks:

- omsorg/opmærksomhed/et kærligt tryk/en kort bemærkning (d. s. 9)
- klasselæreren og de andre lærere ang. barnets situation (d. s. 11)
- klasselæreren orienterer vikarer og nye lærere i klassen
- kontakt til hjemmet, så hjemmets/elevens aktuelle situation er kendt (d. s. 22)
- information af klassen/skolens klasser, så "ubetænksomhed"/drillerier undgås
- ritualer (d. s. 26)
- skabe netværk, så der kan tales om "de svære spørgsmål" derhjemme.
- skrive dagbog (c. s. 34)
- overvej hvordan tager man imod det sørgende barn efter en begravelse (c. s. 46)
 - klasselæreren har orienteret klassen
 - klasselæreren giver i den berørte elevs fravær klassekammeraterne mulighed for at stille spørgsmål om død og tab
- vær opmærksom på barnets/de voksnes urølighedszone (c. s. 47)
- vis barnet/de voksne, at det er tilladt at vise sorg - og at tale om det. (c. s. 48)
- vis medfølelse, forståelse, medleven, ikke medlidenhed (c. s. 48) *
- hjælp ved at tage initiativet og sige, hvornår du kan komme på besøg, og hvordan du kunne tænke dig at hjælpe (klasselærer/kollega/leder) (b. s. 11)

Ideer og forslag til opfølgning straks og senere:

- tænke over ritualets vigtigste formål - hvem skal deltage? - hvor? hvornår - hvem skal lede eller gennemføre det? Ritualer er foreslået i det meste materiale - gennemleve sorgen:
 - tegninger
 - tom klassestol
 - besøge gravstedet
 - besøge påsygehuset
 - markere den syges/dødes fødselsdag
 - tale om den syge/afdøde elev/forældre/lærer
 - lave en mindebog - erindring

- plante et træ- erindring
- skrive et brev til den afdødes forældre/venner - erindring
- tænde lys - erindring
- se på fotografier - erindring
- skrive et digt - erindring
- vær opmærksom på alm. forekommende reaktioner på sorg. (kopi fra b s. 6 - 8)
- giv berøring - fysisk kontakt: Lad barnet selv sætte grænser
- find på lege spil, der giver anledning til fysisk kontakt for store børn, hvis de ikke bryder sig om at blive krammet.
- lyt

Ideer og forslag til opfølgning senere:

Litteraturhenvisninger:

- a) OM BØRNS TAB OG SORG
Donna O'Toole 1998
 - b) BØRN OG SORG
Om børns reaktioner på tab og død.
Anne Jacobsen 1988
 - c) BØRN OG SORG
- om forældretab i barndommen
Doris Ottesen 1998
 - d) OMsorg handleplan
Kræftens bekæmpelse 1998
- være opmærksom på barnets ensomhed og måske skyldfølelse. (d. s. 12) (c s. 34, 43) (b s. 21)
 - holde øje med elevens skolearbejde/tilstand. Sorg tager tid og kræfter (d. s. 23)
 - være opmærksom på den lærer, der har mistet en nærtstående, har et tabsbarn i klassen eller har været ude for en ulykke (d. s. 34)
 - være opmærksom på ikke at trøste med falsk trøst ??(forklaring s. 31 i c) Er det rigtigt - og falder vi ikke let i den grøft?
 - give plads for samtale tid/minder/kalde den døde ved navn (fremadrettet, ikke svigt) (c. s. 34)
 - være opmærksom på alm. forekommende reaktioner på sorg. (b s. 6 - 8)
 - hjælpe eleven/den voksne med at få adspredelse og fornøjelse. Latter og morskab hjælper - og det er tilladt. (c. s. 13)

Fra Brødrene Løvehjerte af Astrid Lindgren.

(s. 15)

Nu kommer jeg til det sørgelige. Det, jeg ikke kan holde ud at tænke på Og alligevel ikke kan lade være med at tænke på

Min broder Jonatan - det kunne jo have været sådan, at han stadig var hos mig og sad og snakkede om aftenen og gik i skole og legede med børnene i gården og kogte honningvand til mig og såvidere. Men det er det ikke ... nej, det er det *ikke*!

Jonatan er i Nangijala nu.

Det er såsvært, jeg kan ikke, nej, jeg *kan* ikke fortælle om det.

(s. 16)

Kære Jonatan Løve, burde du egentlig ikke have heddet Jonatan Løvehjerte? Husker du, da vi i historiebogen læste om en modig engelsk konge, der hed Richard Løvehjerte, husker du, at du sagde: "Tænk at være så modig, at der står om det i historiebogen! Så modig ville jeg aldrig kunne være!" Kære Jonatan, selv om der ikke kommer til at stå noget om dig i historiebogen, så var du alligevel meget modig i det afgørende øjeblik. Du var en helt, om nogen var det! Din gamle klasselærerinde vil aldrig glemme dig. Dine kammerater vil minde dig længe. Der bliver tomt i klassen uden vor kønne, glade Jonatan. Men den guderne elsker, dør ung. Jonatan Løvehjerte, hvil i fred!

Greta Andersson

(s. 17)

Men så kom Jonatan og trøstede mig. Ja, han kom virkelig! Åh, hvor var det vidunderligt! Alting blev næsten godt igen. Han forstod nok langt borte i Nangijala, hvordan jeg havde det uden ham, og han syntes vel, han måtte trøste mig. Derfor kom han, og nu er jeg ikke så ked af det længere.